

Tri režimy - tri interpretácie. Život Ľudovíta Štúra v československých a slovenských učebniciach dejepisu používaných v rozpätí rokov 1918 - 1989

Slávka Otčenášová, Katedra histórie, Filozofická fakulta, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Slavka.Otcenasova@upjs.sk

OTČENÁŠOVÁ, Slávka. Three Regimes - Three Interpretations. Life of Ľudovít Štúr in Czechoslovak and Slovak History Textbooks Used in 1918 - 1989. *Individual and Society*, 2016, Vol. 19, No. 3.

The article discusses the image of Ľudovít Štúr portrayed in history textbooks used in elementary and high schools in Slovakia during three different political regimes in the period of 1918 - 1989. Štúr was a prominent nineteenth century Slovak politician, journalist and a principle organizer of the Slovak national movement. He was also the initiator of the codification of the Slovak language and coordinator of voluntary Slovak campaigns against Hungarian rule in Upper Hungary during the 1848-49 revolutions in the Habsburg Monarchy. He has been considered an iconic figure of Slovak history, and thus the interpretation of his life and work, as well as the deeds of his closest collaborators - in Slovak historiography commonly referred to as the third generation of the Slovak national movement - became one of the key narratives in Slovak history textbooks. Yet, since history textbooks are part of the official historiography and, as such, are intended to pass on the values of current political elites onto subsequent generations, the narratives in them have been influenced by different political regimes and by different ideological needs and constraints. The author presents the changing perspectives on the historical importance of Ľudovít Štúr in history textbooks published in the interwar Czechoslovak Republic (1918 - 1938), during the independent WWII Slovak Republic (1939 - 1945) and, finally, during the times when Czechoslovakia was under the rule of the Communist Party (1948 - 1989) in the contexts of the official ideologies, mainstream social and political worldviews and values promoted during the respective periods. The interpretations of the historical importance of Ľudovít Štúr and his generation, and their simplified and rather schematic presentation in history textbooks have been characterized by selectiveness stemming from attempts to implement different ideologies. Yet, in each of the above-mentioned periods, the general image of Ľudovít Štúr was that of a hero, such as in Thomas Carlyle's nineteenth century concept of great men moving the historical development.

Ľudovít Štúr. Narrative. Biography. History textbooks.

V októbri 2015 uplynulo dvesto rokov od narodenia Ľudovíta Štúra, národného buditeľa, politika, novinára, kodifikátora spisovnej slovenčiny, poslanca uhorského snemu, organizátora Slovanského zjazdu v Prahe i ozbrojených vystúpení slovenských dobrovoľníkov v revolúcii 1848 - 1849. Pri tejto príležitosti schválila vláda Slovenskej republiky na svojom zasadnutí 15. októbra 2014 uznesením č. 503/2014 návrh ministra kultúry a vyhlásila rok 2015 za Rok Ľudovíta Štúra.[1] Organizácia Spojených národov pre výchovu, vedu a kultúru (UNESCO) zaradila jubileum narodenia sa tejto historickej osobnosti do svojho zoznamu výročí, ktorý zostavuje pravidelne od roku 1956 s cieľom „vzdať poctu a upriamiť pozornosť na osobnosti, diela či udalosti, ktoré prispeli k vzájomnému obohacovaniu kultúr a napomôcť tak ku propagácii medzinárodného porozumenia, bližších vzťahov medzi ľuďmi a mieru.“[2] Množstvo kultúrnych, umeleckých, vedeckých a vzdelávacích inštitúcií pri tejto príležitosti naplánovalo do svojich aktivít rôzne spomienkové slávnosti, nové výskumné projekty, verejné prednášky, či umelecké predstavenia. O Štúrovi sa znova vo veľkom verejne diskutuje a jeho historický význam sa opätovne interpretuje.[3]

Pri tejto príležitosti sme sa rozhodli zamyslieť sa nad obrazmi Ľudovíta Štúra v učebniciach dejepisu pre základné a stredné školy, ktoré si osvojovali mladé generácie žiakov a študentov v troch politických režimoch: počas medzivojnového Československa v rokoch 1918 - 1938, počas Slovenskej republiky trvajúcej v rokoch 1939 - 1945 a napokon v období vlády komunistickej strany v Československu v rokoch 1948 - 1989. Učebnice dejepisu nás zaujali ako najfrekvencovanejšie médium sprostredkovávania historického poznania širokej spoločnosti, najčítanejšia historická spisba a jedna z najdôležitejších foriem vytvárania historického vedomia ľudí, ich kolektívnej pamäti a kolektívnej identity. Učebnice dejepisu súčasne reflektujú aktuálne politické a filozofické prúdenia v dobe, v ktorej vznikajú a v spoločnosti, pre ktorú sú písané. Odzrkadľujú súdobé želania politických a intelektuálnych elít a tieto sú retrospektívne projektované do minulosti: historické príbehy v učebniciach dejepisu reprezentujú spoločenské hodnoty presadzované aktuálne v dobe ich vzniku. A preto sa interpretácie našej minulosti striedajú spolu so zmenami politických režimov. To neplatí len pre voľbu nosných tém, uzlových bodov, ktoré sú prostredníctvom učebníc dejepisu predkladané mladým generáciám ako najdôležitejšie momenty našich dejín, či pre výber národných hrdinov, ale aj pre výklad prínosu „stálic“, konštantne emblematických osobností na poli slovenských dejín, medzi ktoré osobnosť Ľudovíta Štúra nepochybne patrí.

Etnocentrický a etatický charakter vyučovania histórie a obsahu učebníc dejepisu sa vykryštalizoval v časoch inštitucionalizácie historického bádania v devätnástom storočí, reflektujúc dobový politický a sociálny kontext poznačený nacionalizmom a národno-obrannými hnutiami. Pozostatky týchto tendencií je však možné sledovať vo vyučovaní dejepisu dodnes, najmä v otázke interpretácie národných dejín. Prepojenosť produkcie učebníc dejepisu s ideálmi 19. storočia vidíme aj na príklade využívania historických osobností - hrdinov - vo výchovno-vzdelávacom procese. Ten sa vo veľkej miere aj v súčasnosti odvíja od kedysi populárnej teórie veľkých mužov (the great man theory), ktorej pôvodcom bol v 19. storočí britský historik Thomas Carlyle. Uvedená koncepcia vysvetľuje historický vývin ako výsledky súborov činov „veľkých mužov“ a „hrdinov.“ Carlyle ich vnímal ako jednotlivcov, ktorých charisma, múdrosť, či premyslená taktika mali rozhodujúci vplyv na dejinný vývoj. Vo svojom diele navrhol šesť prototypov hrdinov: božskú bytosť, proroka, básnika, kňaza, vzdelanca a vladára a za základnú charakterovú črtu hrdinu považoval jeho absolútnu úprimnosť a pevnú vieru vo svoje princípy.[4] Koncepciu veľkých mužov ako hybnej sily historického vývinu si osvojili aj Georg Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Nietzsche a Oswald Spengler. Jej prvými veľkými oponentmi boli Karl Marx, ktorý vnímal dejiny ako výsledok triedneho boja a propagoval vedúcu úlohu más, a Herbert Spencer, chápujúci historický vývoj ako závislý od súčinnosti celej spoločnosti a ponímajúci veľkých mužov skôr ako produkt svojej doby a spoločnosti. Po druhej svetovej vojne, aj pod vplyvom prvej generácie školy Annales a postupného presahovania štrukturalizmu do historickej vedy, sa tento prístup postupne vytráca zo západoeurópskej historiografie. Ranu historickej biografii a následne jej využitiu vo vyučovaní dejepisu uštedril obrat ku sociálnym dejinám v sedemdesiatych rokoch dvadsiateho storočia. Presadzovanie marxistického prístupu k interpretácii dejín v našom prostredí po roku 1948 taktiež neprial histórii elít a záujmy bádateľov a následne i fókus školského vyučovania sa presunuli na sociálne a ekonomické dejiny a na bežných ľudí ako nositeľov pokroku - a veľkí muži museli ustúpiť do úzadia.

No i napriek vyššie uvedeným skutočnostiam má aplikovanie biografie vo vyučovaní dejepisu stále svoje miesto, keďže postava historického hrdinu je dobre upotrebitelná pri vytváraní a formovaní kolektívnej identity žiakov a študentov. A hoci je v súčasnosti využívanie životopisov významných postáv z dejín ako nástroja na predstavovanie spoločenských hodnôt vo vyučovaní dejepisu pomerne často kritizované ako prežitok historizmu 19. a prvej polovice 20. storočia, v niektorých moderných didaktických prúdoch sa modely výučby využívajúce biografie dôležitých historických osobností vnímajú ako vhodné metódy rozvíjania schopností kritického uvažovania študentov. Pripisuje sa im veľký význam ako pomôcke pri dekonštrukcii a následne rekonštrukcii historického naratívu i ako motivačnému nástroju, ktorý humanizuje minulosť[5], či pri takom vyučovaní histórie, ktoré implementuje diskusiu o hodnotách a vzoroch[6]. Je teda možné predpokladať, že aj napriek svojmu do istej miery anachronickému charakteru sa historická biografía bude naďalej podstatne presadzovať vo vyučovaní dejepisu a životopisy významných historických postáv budú tvoriť neodmysliteľnú zložku učebných osnov.

Pri interpretácii historického významu Ľudovíta Štúra sa vykryštalizovalo viacero prístupov. Štúrov obraz mnohokrát osciluje (podobne ako je to pri hodnotení ďalších historických postáv) medzi dvomi krajnými protikladnými polohami a často sa vyznačuje akýmsi retardačným vyhraneným polarizovaným pohľadom na svet, v ktorom chýba neutrálny vyvážený kritický prístup.[7] Časť spoločnosti vníma postavu Ľudovíta Štúra cez prizmu martýrstva. Vo verejnom diskurze sa najčastejšie stretávame s dvomi protichodnými portrétmi Ľudovíta Štúra. Názory idealizujúce, ba priam adorujúce jeho úlohu a význam v dejinách stoja v kontraste so zosmiešňovaním, sarkazmom a znevažovaním, ktoré je príznačné pre jednu sféru slovenskej spoločnosti a jej celkové vnímanie národných dejín. V akademickom diskurze prevláda rekonštrukcia a analýza konkrétnych a parciálnych aktivít Štúra, no tejto mnohokrát chýba komplexnosť. Najprínosnejšou

perspektívou sa javí byť syntetizujúca, resp. kontextuálna, ktorá nám umožňuje sledovať činnosť a význam Ludovíta Štúra cez prizmu doby, v ktorej pôsobil.[\[8\]](#)

Pri rekonštrukcii obrazov Ludovíta Štúra v učebniciach dejepisu budeme vychádzať z predpokladu, že tieto neboli konštantné či trvalé a menili sa so spoločenskou objednávkou a hodnotami príznačnými pre rôzne politické režimy. Pramenným materiálom boli vybrané učebnice dejepisu, resp. učebnice národných dejín používané na slovenských základných a stredných školách v rozpätí rokov 1918 až 1989. Analyzovali sme obsah naratívov o Ľudovítovi Štúrovi v týchto učebniciach a pokúsili sme sa predstaviť ich v politickom a spoločenskom kontexte.

Medzivojnové obdobie (1918 - 1938)

Spory o Štúra, resp. o interpretáciu jeho zásluh a politického významu sa prejavili už v priebehu devätnásteho storočia, kedy podľa slov Alexandra Matušku *„Hodnotenie jeho počinu sa vždy pohybovalo medzi chválou a hanou; alebo ho vynášali, alebo ho udupávali do čiernej zeme. (...) Tak už za jeho života: Hurban ho v podstate len chválil, žľčovitý Záborský ho len hanil - vskutku kritický bol k nemu Kalinčiak.“*[\[9\]](#) Ešte viac sa rozvinuli na jeho konci, pričom reflektovali pnutie v politickej orientácii vtedajšieho slovenského národného hnutia. Súviseli s nástupom novej generácie slovenských intelektuálov združených okolo časopisov Hlas a Prúdy a ich odmietaním politického smerovania tradičného martinského centra. Tento generačný spor na slovenskej politickej scéne sa prejavoval aj tým, že mladá generácia slovenskej inteligencie vyčítala starým národným politickým elitám ich nekritickú a nereálnu orientáciu na Rusko, poukazujúc na Štúrov konzervativizmus, panslavizmus a rusofilstvo. Takúto rétoriku presadzovali najmä hlasisti a v plnej miere sa rozvinula predovšetkým po vzniku Československa v roku 1918, kde sa prejavila diskusiou o slovenčinu a v konečnom dôsledku i sporom o slovenskú národnú identitu.[\[10\]](#)

Dvadsať a tridsať rokov minulého storočia sa niesli v znamení pokračujúcich sporov o Štúrov odkaz, odrážajúc rozličné politické a ideologické smerovania príznačné pre novovzniknutú republiku. Československo vzniklo po prvej svetovej vojne na troskách Rakúsko - Uhorska ako nový štátny útvar, ktorý pozostával z viacerých historicko-geografických celkov s navzájom sa odlišujúcim dovtedajším historickým, politickým a ekonomickým vývojom. Nový štát sa stal domovom viacerých národností. Nastala nevyhnutná spoločensko-politická potreba obhájiť existenciu novovzniknutého štátu. Jedným z riešení sa stalo oficiálne presadzovanie koncepcie štátotvorného československého národa, ktoré malo za úlohu posilniť navonok i vo vnútri obraz jednotného, hegemonného a pevného štátneho útvaru - a to aj vytvorením proporčného posilnenia štátotvorného národa voči národnostným menšinám. V českom prostredí sa koncepcia čechoslovakizmu nejavila ako problematická. Česká národná identita nebola projektom československého národa obmedzovaná. Veď myšlienka československého národa bola napokon presadzovaná buď ako spojenie dvoch kmeňov do jedného národa, alebo ako predstava, že Slováci sú v skutočnosti Česi, len menej vyvinutí.[\[11\]](#)

Na Slovensku bola situácia komplikovanejšia. Názory slovenskej politickej reprezentácie sa formulovali postupne a napokon vyústili do vzniku centralistického (čechoslovakistického) a autonomistického smeru [\[12\]](#) V tridsiatych rokoch dochádza, aj pod vplyvom medzinárodných udalostí, k posilneniu a nárastu vplyvu autonomistického hnutia. Značnú váhu získalo, keď sa z Hlinkovej slovenskej ľudovej strany a Slovenskej národnej strany, prekonajúc dovtedajšie konfesijné rozpory, sformoval v roku 1932 autonomistický blok so spoločným programom, na vrchole ktorého bola požiadavka autonómie Slovenska. Spolu s rastúcim vplyvom strán s autonomistickým programom dochádza na slovenskej kultúrnej scéne k verejným stretom medzi centralistickými a národne orientovanými predstaviteľmi slovenského verejného života. Patril k nim napríklad rozpor z roku 1932, ktorý vznikol ohľadom vydania *Pravidiel slovenského pravopisu* od českého jazykovedca Václava Vážneho.[\[13\]](#) Nahradenie mnohých slovenských slov bohemizmami vyvolalo nevôľu predstaviteľov Matice slovenskej. Vyše sto slovenských spisovateľov, vydavateľov a prekladateľov verejne vyjadrilo protest proti publikácii na valnom zhromaždení Matice slovenskej 12. mája 1932 v Martine. V podobnom duchu, s ešte silnejšou propagáciou autonomistického programu, sa niesli oslavy tisícročia posvätenia prvého kresťanského kostola v Nitre v auguste 1933. Pribinove slávnosti vyvrcholili stretom medzi centralistami a autonomistami.[\[14\]](#)

I historiografia medzivojnového obdobia plne reagovala na spoločensko-politické potreby doby. Zohrala svoju úlohu aj pri vytváraní československej identity, a to výberom tém historického výskumu, či interpretáciou historických udalostí. Slovenská medzivojnová historiografia sa nevyznačovala jasným postojom k otázke koncepcie, a teda ani interpretácie národných dejín. To malo viacero príčin. V prvom rade išlo ešte len o formujúcu sa organizačnú bázu a profesionálnu skupinu historikov, po druhé, existoval silný ideologický a organizačný vplyv českej historiografie a po tretie, slovenská historiografia

bola aj v medzivojnovom období ešte stále pod silným dosahom interpretácií dejín zo strany maďarskej historiografie, voči ktorým sa snažila vyhraniť. Vývoj na poli slovenskej historiografie bol závislý od spoločensko-politických potrieb svojej doby a tieto motívy sa premietli aj do hodnotenia historického významu osobnosti Ľudovíta Štúra v slovenských národných dejinách. Najvypuklejšie sa spor o Štúrovo dedičstvo prejavil v tomto období v dvoch koncepciách – v Hodžovej a v Škultétyho. Milan Hodža, vychádzajúc zo silných centralistických čechoslovakistických pozícií, v roku 1920 vydáva knihu *Československý rozkol*, v ktorej otvorene spochybňuje výsadné postavenie štúrovskej tradície pretrvávajúce medzi slovenskou elitou. Cieľom knihy bolo odmietnutie kodifikovania slovenčiny a slovenskej národnej identity, prostriedkom k jeho naplneniu sa stalo napadnutie Štúrovho konzervativizmu a jeho diela *Slovanstvo a svet budúcnosti*. Oponentom Hodžovho názoru bol Jozef Škultéty, ktorý vo svojej knihe *Stodvadsaťpäť rokov zo slovenského života* rezolútne odmieta Hodžovo tvrdenie, že Štúr nebol demokratom a obhajuje jeho kodifikáciu slovenčiny i slovenskej národnej identity.“
[\[15\]](#)

Tieto polemiky sa odrazili i na dobovej produkcii učebníc dejepisu. Na Slovensku sa v tomto období používali učebnice napísané českými autormi, rovnako ako aj učebnice napísané slovenskými autormi a taktiež tzv. poslovenčené učebnice, t.j. učebnice napísané českými autormi a preložené do slovenčiny, s pridaním slovenských reálií na konci každej kapitoly. Tento prístup prispôboval periodizáciu slovenských dejín periodizácii českých dejín a vytrhával ich z kontextu uhorských dejín, čo malo významný vplyv na interpretáciu historických procesov a udalostí týkajúcich sa územia obývaného Slovákmi. Aj štúrovskej generácii medzivojnové učebnice dejepisu venujú pozornosť najmä v nadväznosti na národnobuditeľské aktivity české. Autori učebníc sa vo veľkej miere venovali jazyku ako jednému zo základných atribútov národa: „*Reč slovenská a reč česká sú si tak podobné ako tí dvaja bratia. Slovák nerozumie Nemca, preto ho aj pomenoval Nemcom, to jest preňho nemým, ale veľmi dobre porozumie Čecha, lebo česká reč je veľmi podobná slovenskej reči. Áno, že si Česi a Slováci tak dobre rozumejú, to nás presvedča o tom, že Česi a Slováci sú bratia, ktorí z jednej rodiny pochodia.*“[\[16\]](#) Niektorí autori dokonca ukotvili československý jazyk už v stredoveku: „*Bratislavský hrad dvíha sa na vrchu vysokom. Uhorské snemy konaly sa tu už za kráľa Žigmunda a Mateja. Na nich hovorilo sa po latinsky a československy. Poznáme československú listinu, ktorú tu napísal kráľ Žigmund, a druhú československú listinu, ktorú písal kráľ Matej mestu Bratislave.*“[\[17\]](#) Učebnice dejepisu prezentujú taký obraz vývinu jazyka, ktorý smeroval od prvotnej spoločnej československej reči k neskoršiemu odštiepeniu slovenčiny zo spoločného základu: „*Spoločná literárna reč česká sa na Slovensku vždy viac miešala slovenskými výrazmi. Tak vzkrsla myšlienka, českoslovenčinu nahradiť v spisbe ľudovou rečou slovenskou.*“[\[18\]](#) Prvé kodifikačné snahy slovenských intelektuálov, katolíkov, neboli hodnotené v medzivojnových učebniciach dejepisu s prílišným entuziazmom a zdôrazňoval sa ich dovtedajšiu česko-slovenskú jednotu štiepajúci charakter: „*Pokroková mládež slovenská v Bratislave sa držala spisovného jazyka českého, zavrhuje pokusy katolíckeho farára Antona Bernoláka, ktorý v r. 1787 až 1790 ako prvý začal opúšťať spisovnú češtinu, reč, ktorou Slováci písali vyše tristo rokov, a hájiť zásadu, aby si Slováci učinili literárnym jazykom jedno zo svojich nárečí. Z vynikajúcich slovenských literátov vstúpil v šlapaje Bernolákove len básnik Ján Hollý. Veľká väčšina Slovákov, najmä evanjelici, hájili s dôrazom češtinu; slovenskí vlastenci, ako na pr. Bohuslav Tablic, J. Ribay a i. neprestávali zdôrazňovať, že Slováci a Česi tvoria jeden národ.*“[\[19\]](#) Pri hodnotení Štúrových kodifikačných aktivít je tón zmierlivejší a naratív predkladaný žiakom a študentom vysvetľuje motívy uzákonenia spisovnej slovenčiny v širších spoločenských súvislostiach, najmä ako programové úsilie vyhnúť sa maďarizácii: „*Skutočnú literárnu reč slovenskú zaviedol Ľudovít Štúr so svojou družinou, aby prebudili slovenský ľud na celom Slovensku. Štúr chcel tiež slovenčinou získať slovenských zemanov, ktorí sa odcudzovali národu a bočili k Maďarom.*“[\[20\]](#) Podobne: „*I na Slovensku sa ozývaly hlasy, volajúce po väčšej jednote národnej. Básnik a buditeľ slovenský Ľudovít Štúr dospel k názoru, že najlepším prostriedkom k tomu bude zavedenie spisovnej slovenčiny. Previedol to r. 1843, keď povýšil strednú slovenčinu (na rozdiel od Bernolákovej trnavčiny) na jazyk spisovný. Štúr tak chcel zjednotiť k národnej práci katolíkov i evanjelikov a najmä učiniť ľudu prístupnejším slovo politického vzdelania a povzbudenia. Vlastný spisovný jazyk mal byť zároveň najbezpečnejšou zbraňou Slovákov proti maďarizácii a mal spoločnej veci národnej získať i zemianske vrstvy. Bolo zaiste vidno, že nastáva ťažký boj s Maďarmi o slovenskú budúcnosť. Evanj. farári Jozef Hurban a hlboký a nadaný Michal Hodža sa stali Štúrovými spolubojovníkmi. I potom sa však duchovný život Slovenska vyvíjal v úzkom styku s kultúrou českou.*“[\[21\]](#) Štúrove kodifikačné snahy týkajúce sa slovenského jazyka boli teda vnímané najmä ako národnoobránné – smerom k nastupujúcej maďarizácii – a boli prezentované ako prirodzený stupeň v národnom vývine: „*Slovenčina spisovnou rečou. Už pred rokom 1848 dialy sa pokusy, písať po slovensky. Až Ľudovít Štúr so svojimi priateľmi povzniesol stredoslovenské nárečie na spisovnú reč slovenskú. Nazdal sa, že tak skôr prebudí národ k národnému povedomiu.*“[\[22\]](#)

Ďalším Štúrovým aktivitám bol v medzivojnových učebniciach dejepisu venovaný pomerne malý priestor. Okrajovo sa spomínajú politické ambície štúrovskej generácie, kráčajúca ruka v ruke s prezentáciou

negatívneho obrazu Maďarov: „*Maďari ovšem chceli slobodu len pre seba, nie aj pre druhých a tak Slováci hlásili sa o svoju slobodu sami. Vedení Ludevítom Štúrom, M. M. Hodžom a Jozefom Milosl. Hurbanom zvolali 10. mája do Lipt. sv. Mikuláša tábor ľudu, na ktorom žiadali zvláštny snem pre každý národ uhorský, slovenské národné gardy, všeobecné právo volebné, univerzitu a techniku.*“^[23] Na rovnaký účel, spolu s kritikou monarchie, poslúžil naratív o vystúpení Slovákov v revolúcii 1848 - 1849: „*Slovenské povstanie. R. 1848 povstali Slováci na obranu svojich práv. Viedol ich Ludevít Štúr, Jozef M. Hurban a Michal Hodža. Vtedy sa Maďari, utlačovatelia Slovákov, vzbúрили proti cisárovi. Slováci sa nazdali, že im cisár pomôže k svobode, preto bojovali po boku cisárskeho vojska proti Maďarom. Cisárske vojsko za pomoci Rusov Maďarov síce porazilo, ale Slováci sa vďačnosti nedočkali. Dostali sa zase pod jarmo maďarské.*“^[24]

Na základe rozboru obsahu naratívov súvisiacich s osobnosťou Ludovíta Štúra je teda zrejmé, že v medzivojnových učebniciach dejepisu sa najväčší priestor a dôraz kládol na predstavenie aktivít smerujúcich k uzákoneniu spisovnej slovenčiny. Tieto mali výlučne apologetický charakter, snažiac sa vysvetliť kodifikáciu ako národnoobraný krok. Reagovali tak na diskusiu o jazyku ako o prostriedku zdôvodnenia a vymedzenia národnej svojbytnosti Slovákov a napokon aj ako nástroji formovania národnej identity, ktorá v medzivojnovom období živo prebiehala v slovenskej spoločnosti a zároveň ju rozdeľovala. Obsah učiva o Ľudovítovi Štúrovi v učebniciach dejepisu používaných na Slovensku veľkej miere reflektoval politicky a kultúrne dominantný postoj hlasistov a ich vzťah k českému prostrediu.

Obdobie druhej svetovej vojny (1939 - 1945)

Slovenská republika vznikla 14. marca 1939 ako nový štátny útvar, ktorý potreboval aj nový ideologický rámeč. Ten bol zakotvený aj v ústave Slovenskej republiky, ktorá predstavovala rozchod s ideálmi demokracie charakteristickými pre Československú republiku z rokov 1918 - 1939. Štátotvorná ideológia Slovenskej republiky, ktorej cieľom bolo prezentovať vznik nového štátu ako optimálne vyvrcholenie historického a politického vývoja, sa teda rozvíjala na základe dvoch výrazných koncepcií, zahrnutých aj v texte ústavy - na kresťanskom svetonázore a na slovenskom nacionalizme. „*Slovenský štát združuje podľa prirodzeného práva všetky mravné a hospodárske sily národa v kresťanskú a národnú pospolitost', ... aby ako vykonávateľ sociálnej spravodlivosti a strážca všeobecného dobra v súladnej jednotnosti dosiahol mravným a politickým vývojom najvyšší stupeň blaha spoločnosti i jednotlivcov.*“^[25]

Nové spoločenské a politické potreby doby si vyžiadali nové interpretácie minulosti. Po roku 1938 sa tematický záber slovenskej historiografie zúžil a zároveň sa zamerl na hlbšie štúdium národných dejín. V súvislosti s odchodom českých vedcov a pedagógov sa niektorým slovenským historikom a učiteľom začali ponúkať nové možnosti pôsobenia. Historická veda sa rozvíjala na Slovenskej univerzite, ktorá vznikla pretvorením Univerzity Komenského, prostredníctvom Slovenskej učenej spoločnosti, vytvorenej po rozpustení Učenej spoločnosti Šafárikovej, na pôde Slovenskej akadémie vied a umení, ktorá vznikla v roku 1942, na Katolíckej akadémii založenej v roku 1940 a dôležitú úlohu zohrávala aj Matica slovenská.

Oproti predchádzajúcemu obdobiu nastalo počas druhej svetovej vojny na Slovensku významné posilnenie historiografie zaoberajúcej sa cirkevnými dejinami. Medzi historikov venujúcich sa spomenutej tematike patrili Ján Ďurovič (*Životopis Juraja Tranovského*), Vendelín Jankovič (*Dejiny jezuitov v Banskej Štiavnici, Historicky o našich konfesiách*), Štefan Faith (*Slovenskí katolícki kazatelia 18. storočia - stať uverejnená v Catholica Slovaca*), Ján Michal Oberuč (*Črty z dejín evanjelickej a. v. cirkvi na Slovensku v prvej polovici 19. storočia*), Vojtech Bucko (*Reformné hnutie v arcibiskupstve ostrihomskom do roku 1564*), Jozef Kútnik-Šmálov (venoval sa problematike kristianizácie), či František Hrušovský (*Svetlo z Nitry*, 1944 - článok publikovaný v *Kultúre*).^[26] Tento významný nárast produkcie cirkevnej historiografie sa odrazil aj v dejepisnom vyučovaní, kde sa cirkevným dejinám, na rozdiel od medzivojnového obdobia, začala venovať nebyvalá pozornosť.

Napokon je potrebné na tomto mieste sa pozastaviť pri historikovi Františkovi Hrušovskom, ktorý sa stal hlavným autorom učebníc dejepisu používaných počas trvania druhej svetovej vojny. Dejiny študoval na Univerzite Karlovej v Prahe, na Jagelonskej univerzite v Krakove a na Univerzite Komenského v Bratislave. Z postu stredoškolského profesora postúpil na miesto riaditeľa gymnázia v Kláštore pod Znievom, v roku 1944 bol vymenovaný za profesora na Filozofickej fakulte Slovenskej univerzity v Bratislave. Pôsobil v Matici slovenskej, v Muzeálnej slovenskej spoločnosti, v Slovenskej lige a v Spolku sv. Vojtecha. Počas druhej svetovej vojny bol aktívny aj politicky - ako poslanec Snemu Slovenskej republiky. Známý je ako autor diela *Slovenské dejiny*, ktoré je pokladané za prvú ucelenú syntézu slovenských dejín. Prvé vydanie vyšlo v Matici slovenskej v roku 1939. Dielo sa stalo vo svojej dobe veľmi populárnym, čoho dôkazom boli nielen recenzie písané v mimoriadne pozitívnom duchu^[27], ale aj jeho šesť vydaní v priebehu dvoch rokov 1939 - 1940.^[28] Spomenutá práca sa stala počas druhej svetovej vojny základom vyučovania

slovenských dejín na slovenských stredných školách. V súčasnosti je dielo Františka Hrušovského chápané rozporuplne. Jeho kritici ho vnímajú najmä ako predstaviteľa ľudáckeho režimu, jeho práci je pripisovaný spiatočnícky charakter, akoby bola krokom späť od pozitivizmu rapantovského typu smerom k nacionalistickému romantizmu prvej polovice 19. storočia, a sú mu vyčítané čechofóbne a maďarofóbne konštrukcie. [29] Iní historici vnímajú Hrušovského dielo *Slovenské dejiny* v dobových intenciách ako prácu spájajúcu kriticizmus českej historickej školy a slovenský obrodenecký či patriotický nacionalizmus. [30]

Hrušovského monografia a zároveň učebnica dejepisu *Slovenské dejiny* vo veľkej miere korešpondovala s dobovými požiadavkami na takýto typ diela. Na rozdiel od medzivojnových učebníc dejepisu, v *Slovenských dejinách* je veľký priestor venovaný kresťanstvu a cirkevným dejinám. Je však potrebné podotknúť, že kresťanstvo a cirkevné dejiny Hrušovský vníma pozitívne, len pokiaľ ide o katolicizmus. Negatívny postoj autor zaujíma pri hodnotení úlohy evanjelikov v národnom obrození. Považuje ich za akýsi retardačný jav, za prekážku pri budovaní slovenskej národnej identity, poukazujúc najmä na jazykový rozkol: „Zdravý vývin slovenského národného života podlamovala nejednotnosť Slovákov, rozdelených na dva tábory nielen náboženským vyznaním, ale i dvojakou spisovnou rečou. Slovenskí katolíci pri potrebe samostatného spisovného jazyka zdôrazňovali i potrebu samobytného slovenského národného a kultúrneho života. Slovenskí evanjelici, vychovaní v česko-slovenských kultúrnych tradíciách, hlásali potrebu spoločného spisovného jazyka a kultúrnych sväzkov s Čechmi a pod vplyvom vzrastajúcej maďarizácie videli v slovenskej jazykovej samostatnosti nové nebezpečenstvo pre Slovákov. Medzi obidvoma táborami vznikali spory, ktoré prehlbovaly už jestvujúcu priepasť a znemožňovali vytvorenie pevnej národnej jednoty slovenskej.“ [31] Negatívny obraz evanjelikov je prezentovaný aj skrz protinárodnú činnosť grófa Zaya: „Slovenskí študenti v Bratislave, v Kežmarku, v Levoči, v Ban. Štiavnicí a seminároch pochopili vážnosť času i potreby národa i svoju úlohu, a preto nedali sa mýliť inými heslami a neopustili cestu, ktorú im ukázal Štúr. Pričinením generálneho inšpektora ev. cirkvi grófa Zaya v roku 1843 bola katedra reči a literatúry slovenskej pri bratislavskom lýceu zrušená, Štúr nemohol vo svojej učiteľskej činnosti pokračovať, mládež opustila ústav, ale Štúr neprestal byť vodcom generácie, ktorá pod účinkami jeho ducha rástla a začala borbu o nový slovenský život.“ [32]

Aktivitám štúrovcov sa v Hrušovského diele dostáva značnej pozornosti, pravda, ich snahy sú vždy interpretované ako pokračovanie diela predstaviteľov priekopníckej prvej generácie slovenského národného hnutia - bernolákovcov, katolíkov: „Bolo potrebné, aby slovenský národ v týchto búrkach mal pred sebou pevný cieľ a jasnú cestu. Tento cieľ pre všetky pokolenia slovenského národa jasne formuloval a túto cestu ukázal národu Ľudovít Štúr, ktorý nadväzujúc na tradíciu bernolákovcov, v rečovej, kultúrnej a národnej samobytnosti slovenskej dal slovenskému národu pevnú ideológiu a jeho vývinu definitívny smer.“ [33] Podobne: „Ale štúrovci stali sa pokračovateľmi bernolákovcov aj na inom poli národnej práce. Ako bernolákovci chceli dvíhať hospodársku a mravnú úroveň slovenského ľudu, aby vychovávali uvedomelý slovenský národ, i štúrovci začali boj proti zlovykom, ktoré sa udomácnily v slovenskom ľude ako následok jeho sociálnej biedy a kultúrnej zaostalosti. Slovenskí vzdelanci, najmä kňazi, pochopili mravné a národné nebezpečenstvo alkoholizmu, začali zakladať spolky striedlivosti, aby ľud mravne pozdvihli, hospodársky posilnili a vychovali k tým úlohám, ktoré v programe národného života čakali na široké vrstvy ľudu.“ [34]

Pozitívny význam Hrušovský pripisuje kodifikačným aktivitám štúrovcov, vnímajúc ich ako nevyhnutný predpoklad ku národnému obrozeniu, pričom nachádza priestor na prezentovanie negatívneho obrazu pro-česky orientovanej staršej generácie evanjelickej inteligencie, vnímajúc ju ako defetistickú či priam renegátsku: „Uzákonenie stredoslovenského nárečia ako spisovnej reči slovenskej a živý kultúrny a národný ruch, ktorý po tomto kroku nasledoval, bol dôkazom, že slovenský národ dostal sa na správnu cestu svojho národného vývinu a ďalší vývin toto rozhodnutie potvrdil. Pravda, proti strednej slovenčine začaly sa ozývať i nepriateľské hlasy. Takéto hlasy ozývaly sa jednak z tábora tých, ktorí v svojej malodušnosti a z obavy pred maďarizáciou boli za spoločný spisovný jazyk s Čechmi, jednak z tábora tých, ktorí ako odrodilci chceli práve s pomocou češtiny urýchliť pomadžarčenie Slovákov. Slováci odrážali tieto útoky, lebo boli presvedčení, že „Cesta nazpät' nemožná, napred sa ísť musí“ a že len táto cesta samostatného slovenského vývinu zabezpečí slovenskému národu všetky podmienky bytia.“ [35]

Autor sa nevyhýba ani hodnoteniu politickej činnosti štúrovskej generácie v meruôsmych rokoch, ktorej venuje veľký priestor a vníma ju ako dôležitý krok vpred pri budovaní národnej identity, ako významnú a náročnú historickú úlohu, prostredníctvom ktorej sa štúrovcom podarilo dostať Slovákov medzi ostatné emancipované európske národy: „Vodcovia slovenského národného života, ktorí doteraz perom, rečou, knihou a časopismi prebúdzali národné povedomie svojich rodákov, museli v týchto rozhodujúcich chvíľach sostaviť a vysloviť požiadavky slovenského národa. Hoci široké vrstvy slovenského národa pre ich hospodárske a sociálne zotročenie ťažko bolo zapäť do politického boja, jednako vodcovia

vznikajúceho politického hnutia pochopili vážnosť času i svoju vodcovskú úlohu a na čele so Štúrom, Hurbanom a Hodžom vyvolali pohyb, ktorý je dôkazom, že Slováci nezmeškali nijakú príležitosť, aby si zaistili podmienky slobodného národného života. I na Slovensku začína sa jar nových nádejí.”^[36]

Pomerne rozsiahly text je v učebnici venovaný vojenskému povstaniu pod vedením štúrovcov počas revolúcie 1848 - 1849, ktoré je v závere predmetnej pasáže hodnotené ako pronárodné a správne, ako akt, ktorý postavil Slovákov formujúcich sa ako národ na úroveň iných národov: „*Slovenské povstanie nesplnilo nádeje Slovenskej národnej rady... Ale i pri tom všetkom malo slovenské povstanie z roku 1848/49 v dejinách nášho národa hlboký význam, lebo je dôkazom, že v časoch, keď ostatné národy strednej Európy so zbraňou v ruke hlásily sa o svoje práva, i Slováci vedeli sa rozhodnúť pre také činy, aké vyžadoval záujem národa. Slováci vedeli za svoje národné práva nielen pracovať, ale i bojovať a neváhali za slobodný život národa obetovať i svoje životy.*”^[37]

Komplexnosť, akou sú aktivity štúrovskej generácie podané v Hrušovského diele *Slovenské dejiny*, je doteraz v učebniciach dejepisu neprekonaná. Autor sa venuje mnohým aspektom činnosti predstaviteľov tretej generácie slovenského národného hnutia, od jazykových, organizačných, politických až po vojenské. Faktom je, že Hrušovský sa na päťdesiatich stranách textu venovaných štúrovským aktivitám nezmieňuje o ich konfesijnú príslušnosť k evanjelickej cirkvi, ktorá zohrávala nemalú úlohu v historických naratívoch vznikajúcich v iných obdobiach, čo bolo nepochybne výsledkom dobovej orientácie na vyzdvihovanie významu katolicizmu v dejinách slovenského národa. Spoločensko-politické podmienky doby, v ktorej dielo vzniklo, sa plne odrážajú aj v interpretácii štúrovských aktivít a ich vzťahu k českému prostrediu. Hrušovského naratív predstavuje rozchod s pro-česko-slovenskou agendou prítomnou v medzivojnových učebniciach a vzťah k českému prostrediu prostredníctvom aktivít Ludovíta Štúra a jeho generácie ilustruje ako snahu o exkluzívnu etnocentrickú emancipáciu zbavenú apologetických úvah, ktoré boli charakteristické pre učebnice medzivojnového obdobia, pričom na viacerých miestach autor zámerne formuje negatívny obraz Čechov.

Obdobie vlády komunistickej strany (1948 - 1989)

V roku 1948 bol v dôsledku nových spoločensko-politických podmienok prijatý Zákon o jednotnej škole, vďaka ktorému sa až do roku 1989 školstvo v Československu vyznačovalo centralizmom. Odstránené boli všetky alternatívne formy vzdelávania, zriaďovateľom základných a stredných škôl bol výlučne štát. Štátny monopol nad vzdelávaním priniesol jednotné a uniformné vzdelávanie. Uvedený jav mal vplyv aj na obsahovú stránku učiva. Jednotné učebné osnovy, minimum voliteľných predmetov a indoktrinácia sa stali základnými faktormi určujúcimi vzdelávanie. To sa prejavilo aj na produkcii učebníc. Ministerstvo školstva schvalovalo vždy jednu učebnicu pre daný predmet v konkrétnom ročníku na určitom type školy. Učebnice národných dejín v období po roku 1948 boli napísané v spolupráci českých a slovenských historikov. Na každom projekte učebnice sa podieľali zástupcovia Československej akadémie vied, Slovenskej akadémie vied, ako aj didaktici z Výskumného ústavu pedagogického, či učitelia a školskí a vedeckí pracovníci. V Čechách aj na Slovensku sa žiaci a študenti učili z identických učebníc dejepisu a bol im prezentovaný rovnaký príbeh národných dejín, pričom v Čechách sa používala česká jazyková verzia, na Slovensku slovenská.

Február 1948 priniesol represívny totalitný systém sovietskeho typu a veľmi rýchlo zastavil kontinuitu predchádzajúceho českého aj slovenského historického výskumu, ako aj krátke obdobie po konci druhej svetovej vojny, charakteristické pluralitou v českej i slovenskej historickej vede. Súčasne sa všetky oblasti bádania sa stali závislými od postulátov marxizmu. K novým koncepciám národných dejín po roku 1948 patrili spoločná tradícia triedneho boja a revolúcie ako hybných síl českého a slovenského národného vývinu, ako aj dôraz na sociálne a ekonomické dejiny. Marxistické naratívy v učebniciach dejepisu vydávaných po roku 1948 presunuli ťažisko svojich záujmov na ľudové masy vnímané ako nositeľov pokroku a historická interpretácia významu elít v dejinách, pokiaľ neboli chápané ako vyslovene retardačná reakčná sila, sa zúžila na element, ktorého účelom malo byť napomáhanie emancipácii nás. To sa prejavilo aj v naratívoch týkajúcich sa aktivít štúrovcov: „*V tridsiatych rokoch 19. storočia po veľkej vlne buržoázných revolúcií v Európe nastal čulejší politický ruch aj v Uhorsku a na Slovensku. Tretia obrodenecká generácia v popredí s Ludovítom Štúrom, Jozefom Miloslavom Hurbanom, Michalom Miloslavom Hodžom, Samom Chalupkom a inými začala vystupovať organizovane... V tajnom spolku Vzájomnosť začali si bližšie všímať ľud. Pod vplyvom pokrokového hnutia v Európe usilovali sa ľud nielen národne prebúdzat' a vzdelávať, ale aj viesť proti feudálnemu násiliu a útlaku... Slovenskí obrodenci bránili svoj národ aj politickými prostriedkami. Podnecovaní českými vlastencami obrátili sa r. 1842 so slovenským prestolným prosbopisom na panovníka do Viedne. Viedenská vláda neposkytla Slovákom pomoc a zo strany maďarských vládnúcich tried sa prenasledovanie ešte zvýšilo. Ukázalo sa, že do slovenského hnutia treba zapojiť ľud, a tak spojiť všetky sily v spoločnej práci pre národ “*^[38]

Naratívy v skúmaných učebniciach sa sústreďovali na kultúrne, najmä jazykové aktivity, prípadne výlučne len na Štúrove požiadavky na zlepšenie hospodárskeho života v Uhorsku, napríklad v otázke zrušenia poddanstva, keďže spočiatku, najmä do polovice 50-tych rokov, sa autori učebníc zdráhali v rámci marxistickej dogmy prezentovať politickú činnosť štúrovcov ako pozitívnu, a teda sa radšej tejto téme vyhýbali. Pomerne veľa priestoru bolo pri interpretácii národného obrodzenia v učebniciach dejepisu venovaného slovanským koncepciám Šafárika a Kollára a kodifikačným snahám bernolákovskej a štúrovskej generácie, pričom tieto boli prezentované v kontexte spoločných česko-slovenských vzťahov a v podstate preberali rétoriku prítomnú v medzivojnovom období: „Vytvorenie spisovnej slovenčiny neznamovalo oslabenie zväzku medzi Čechmi a Slovákmi. Ludovít Štúr a jeho spolupracovníci boli nadšenými šíriteľmi česko-slovenskej vzájomnosti.“ [39] Podobne ako to bolo v učebniciach dejepisu vydávaných v rozpätí rokov 1918 - 1938, aj učebnice vydávané po roku 1948 predkladali študentom taký obraz národnobuditeľských snáh, ktoré upevňovali predstavu pevných slovensko-českých vzťahov a zároveň bol obohatený o vyzdvihovanie významu všeslovanskej a pro-ruskej orientácie [40] v slovenských dejinách: „Vo svojej národnobrodenskej práci predstavitelia slovenského hnutia hľadali oporu v ďalšom prehlbovaní stykov s bratským českým národom a v jeho bohato sa rozrastajúcej kultúre. Obidva naše národy spájala úprimná spolupráca, ktorá prinášala prospech Čechom i Slovákovi. Na Slovensku sa rozširoval záujem o české knihy a časopisy a českí čitatelia veľmi radi siahali po dielach slovenských spisovateľov. Bohatá slovenská ľudová kultúra, najmä krásna ľudová pieseň, ľudové kroje, výšivky a tance pôsobili i na českých vlastencov a našli medzi nimi nadšených obdivovateľov. Za vzrastajúcich národnostných rozporov českí a slovenskí buditeľia sa posilňovali myšlienkou slovanskej vzájomnosti, presvedčením, že nie sú slabí a osamotení, ale že sú súčasťou veľkého slovanskeho celku, ku ktorému patrí i mocný ruský národ.“ [41]

K opätovnému vnímaniu slovenského národného hnutia a boja štúrovcov proti národnému útlaku ako jednoznačne progresívneho javu dochádza až v tézach k slovenským dejinám, ktoré vyšli v roku 1955 ako príloha k Historickému časopisu a v následne vydávaných učebniciach. [42] Z ideologického hľadiska sa však pomerne problematickým stalo interpretovanie účasti slovenských dobrovoľníkov v revolúcii 1848 - 1849 po boku Viedne. Naratívy prezentované v slovenských učebniciach dejepisu v predchádzajúcich obdobiach, či už išlo o obdobie medzi dvoma svetovými vojnami alebo počas druhej svetovej vojny, charakterizovali tento počín ako hrdinské a spravodlivé, aj keď napokon historicky nedocenené vystúpenie Slovákov. Takáto interpretácia však po roku 1948, keďže nebola zlučiteľná s Marxovým hodnotením revolúcie 1848 - 1849 v habsburskej monarchii, nebola vítaná. Postoj k slovenským dobrovoľníckym výpravám počas meruôsmych rokov sa v marxistickej historiografii odvíjal od článku publikovaného v januári 1849 v novinách Neue Rheinische Zeitung, v ktorom Marx kritizoval kontrarevolučnosť Slovanov. Tejto téze sa musela prispôbiť aj slovenská interpretácia aktivít štúrovcov a ich účasti v revolúcii. Jedným zo spôsobov, ako tento problém riešiť, bolo, že sa účasť Slovákov v revolúcii z roku 1848 - 1849 v učebniciach dejepisu nespomínala vôbec a priestor bol namiesto nej venovaný východoslovenskému roľníckemu povstaniu z roku 1831, ktoré lepšie zapadalo do marxistického ideologického rámca. Ďalším spôsobom, ako sa vyrovnáť s týmto úsekom národných dejín, bolo vyhnúť sa jeho hodnoteniu a prezentovať len priebeh revolúcie. No i samotné hodnotenie slovenskej účasti na revolúcii 1848 - 1849 sa v učebniciach dejepisu vydaných medzi rokmi 1948 a 1989 menilo. Učebnica dejepisu z roku 1958 predstavuje účasť Slovákov na povstaní ako „príliš úzko chápané národné hnutie, ktoré sa stalo kontrarevolučným a vo svojej podstate bolo namierené proti cieľom európskej revolúcie“ [43]; iná učebnica, vydaná v roku 1963, ponúka apologetický naratív: „Táto výprava bola prvou ozbrojenou zrážkou medzi Slovákmi a Maďarmi, medzi dvoma národmi, ktoré mali spoločne bojovať za zvrhnutie spiatocníckej rakúskej vlády. Bola to však nespravodlivá národnostná politika uhorskej vlády, ktorá vohnala Slovákov do ozbrojeného boja proti Maďarom... Nesprávna národnostná politika uhorskej vlády bola jednou z hlavných príčin porážky revolúcie v Uhorsku. V dôsledku tejto politiky sa nemaďarské národy, medzi nimi i Slováci, pridali na stranu Viedne a pomáhali potlačiť revolúciu, pričom však mali na mysli predovšetkým záchranu svojho národa.“ [44] A napokon učebnica vydaná v roku 1970, reflektujúci predchádzajúci politický odmäť, sa bez kompromisov vracia k predfebruárovej interpretácii povstania ako sebavedomého národného vystúpenia a súčasne sa hlási ku marxistickému ideálu revolúcie: „Slovenské národné povstanie v rokoch 1848 - 49 malo nesmierne dôležitý význam. Slovenské národno-demokratické hnutie v rokoch 1848 - 49 sa stalo jednou zo základných kapitol revolučnej tradície našej národnej histórie a prepojilo náš národný vývin s univerzálnym moderným spoločenským vývojom.“ [45]

Učebnice vo veľkej miere prispievajú k formovaniu neraz vágnych, no trvácnych dojmov o histórii a identite národa a mnoho ľudí si tieto dojmy uchováva aj potom, ako zabudnú všetky naučené historické fakty. To znamená, že sú veľmi dôležitou verziou výkladu toho, kto sme a ako sme sa stali tým, kým sme. Sú súčasťou oficiálnej historiografie a sú spoľahlivým nástrojom i reflexiou šírenia oficiálneho kánonu a politickej indoktrinácie. Príbeh štúrovskej generácie je nepochybne jedným z uzlových bodov, kľúčových

momentov v slovenských národných dejinách a spôsob jeho interpretácie a prezentácie verejnosti bol od jeho počiatkov ovplyvňovaný aktuálnymi politickými potrebami konkrétnej doby. V medzivojnovom období boli interpretácie života a diela Ľudovíta Štúra predkladané žiakom a študentom poznačené koncepciou čechoslovakizmu, ktorý bol vnímaný ako kultúrna a politická dominancia Čechov. V takomto spoločenskom kontexte bol Štúr percipovaný relatívne kontroverzne a to sa prejavilo aj v produkcii učebníc dejepisu, kde sa jeho zásluhy zúžili na rozpravu o kodifikácii spisovnej slovenčiny, jej obhajobu a urputnú snahu o vyvrátenie akéhokoľvek podozrenia, ktoré by mohlo tento počin považovať za štiepanie česko-slovenskej jednoty. V období druhej svetovej vojny dochádza ku zmene interpretácie Štúrovho diela. Hoci analyzovaná učebnica dejepisu poskytla oveľa komplexnejší obraz ako predchádzajúce, medzivojnové, aj tu je prítomná selektívnosť pod vplyvom dobovej spoločensko-politickej orientácie na katolicizmus a slovenský nacionalizmus. Štúr je vnímaný predovšetkým ako pokračovateľ priekopníckej bernolákovskej tradície a jeho aktivity sú interpretované ako konfrontácia s priam odrodileckou pro-česky orientovanou slovenskou inteligenciou. Po prelomovom roku 1948 slovenskej historiografii istý čas trvalo, kým sa zorientovala v nových politických a spoločenských pomeroch a výzvach a našla nový interpretačný rámec pre význam diela Ľudovíta Štúra i aktivít celej štúrovskej generácie. Učebnice dejepisu vydávané v období vlády komunistickej strany na Slovensku do istej miery prebrali naratív z medzivojnových učebníc, obohatili ho o rozmer marxistický a z Ľudovíta Štúra sa stal opäť najmä horlivý kodifikátor spisovnej slovenčiny, ktorá v nijakom prípade nemala byť vnímaná ako rozkol medzi Čechmi a Slovákami a obranca práv ľudu v boji proti feudálnemu útlaku, sprvu s trochu rozpačitými hodnoteniami vystúpenia Slovákov v dobrovoľníckych výpravách v revolúcii 1848 - 49. Aj keď interpretácie historického významu Ľudovíta Štúra a ich zjednodušená prezentácia v učebniciach dejepisu boli v rôznych obdobiach poznačené rôznymi ideologickými nátlakmi a z nich vyplývajúcou selektívnosťou, v učebnicových naratívoch bol Štúr v každom režime a za každých okolností prezentovaný ako mimoriadny človek s veľkým vplyvom na existenciu celého národa, vodca a vizionár presvedčený o svojich zásadách - ako hrdina v Carlyleovom duchu 19. storočia.

Literatúra:

- BAKKE, Elisabeth. Čechoslovakizmus v školských učebniciach. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 2, s. 233.
- BÔBOVÁ, Mária. PhDr. František Hrušovský: obraz rokov 1944 - 1945. In ŠMIGEL, Michal - MIČKO, Peter - SYRNÝ, Marek (eds.). *Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov V*. Brno : Ústav vedy a výskumu, Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2006, s. 330-336.
- BUTVINOVÁ, Marta - MARIANIOVÁ, Oľga - DULLOVÁ, Valéria. *Dejepis pre 8. ročník základnej deväťročnej školy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975.
- BYSTRICKÝ, Valerián. Slovenská otázka v medzivojnovom Československu. In ŠVORC, Peter - HARBULOVÁ, Lubica - SCHWARZ, Karl (eds.). *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 - 1938*. Prešov : Universum, 2005, str. 233-255.
- CARLYLE, Thomas. *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*. New York : Frederick A. Stokes & Brother, 1888.
- GOLÁŇ, Karol - RATKOŠ, Peter - KROPILÁK, Miroslav - TIBENSKÝ, Ján. *Dejepis. Pokusné učebné texty pre 3. ročník strednej všeobecnovzdelávacej školy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958.
- HLAVINKA, Karol. *Stručné dejiny národa československého pre nižšie triedy slovenských stredných škôl*. Košice : Tlačou Slovenskej kníhtlačiarne, 1922.
- HORVÁTH, Miloš. Obraz Ľudovíta Štúra na podklade kultúrnej interpretácie vybraných esejistických profilov Alexandra Matušku. In *Studia Academica Slovaca*, 44, 2015, s. 61-74.
- HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939.
- HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 - 1968*. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010.

IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana. Rusko a zápas o Štúra v slovenskej politike. In IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana a kol. *Mýtus - stereotyp - obraz. Rusko v slovenských dejinách a kultúre*. Bratislava : SDK SVE, Pro Historia, Historický ústav SAV, 2011, s. 48-55.

JOZA, Jaroslav - BUTVIN, Jozef - ČERVINKA, František. *Dejepis pre 8. ročník základnej deväťročnej školy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963.

KLÍMA, Stanislav. *Slovenská vlasť*. Praha : Česká grafická unie, 1921.

KODAJOVÁ, Daniela. Politický testament Ľudovíta Štúra? In KREKOVIČ, Eduard - MANNOVÁ, Elena - KREKOVIČOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 111-119.

KOREŇ, Jozef. *Dejiny československého národa. Dejepis pre V. a VI. triedu slov. ľud. škôl (a pre opakovacie školy)*. Prešov : Nákladom Štehrého kníhkupectva, 1921.

KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998.

KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, 2010, s. 38-43.

KUČERA, Matúš. *Slovenské dejiny I. Od príchodu Slovanov do roku 1526*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2008.

MAGDOLENOVÁ, Anna. Národná a štátna idea v diele Františka Hrušovského. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 5-6, s. 684-692.

MACHO, Peter - KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo, doba verzus historická pamäť*. Bratislava : VEDA, 2015.

MATUŠKA, Alexander. *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 2011, s. 269-270.

OTČENÁŠ, Michal. *Slovenská historiografia v rokoch 1918 - 1945*. Prešov : Metodické centrum, 1994.

RATKOŠ, Peter - BUTVIN, Jozef - KROPILÁK, Miroslav. *Dejiny Československa. Učebnica pre 2. a 3. ročník SVŠ, gymnázia a SOŠ*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970.

REITLER, Antonín - TOUC, J. S. *Dejepis pre meštianske školy. Diel I. 3. vydanie*. Pre slovenské školy upravil Karol Kolman. Praha : Komenium, 1933.

SCHMITZ, Isabelle. Biography in the History Classroom: Challenges and Applications. In *Bulletin of the German Historical Institute Washington D.C.*, 55, 2014, s. 91-101.

ŠKVARNA, Dušan et al. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006, s. 144-145.

ŠKVARNA, Dušan - MIHALKOVIČOVÁ, Beáta. *Ľudovít Štúr a moderné Slovensko*. Modra : Slovenské národné múzeum - Múzeum Ľudovíta Štúra, 2015.

VÁŽNÝ, Václav. *Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*. Praha : Nákladom Štátneho nakladateľstva vydala Matica slovenská, 1931.

VITZ, Paul C. The Use of Stories in Moral Development: New Psychological Reasons for an Old Educational Method. In *American Psychologist*, 45, 1990, s. 709-720.

[1] [Uznesenie_vlady_SR_-_Rok_Ludovita_Stura_2015.pdf](#). Deň narodenia Ľudovíta Štúra, 29. október, si Slovenská republika pripomína od roku 1996 ako pamätný deň na základe schváleného návrhu zákona Národnej rady Slovenskej Republiky, ktorým sa doplnil Zákon NR SR č. 241/1993 Z.z. o štátnych sviatkoch, dňoch pracovného pokoja a pamätných dňoch. V odbornej i popularizačnej literatúre sa však stretávame s dvomi dátumami narodenia Ľudovíta Štúra: 28. október 1815 a 29. október 1815. Podľa

literárneho historika Augustína Maťovčíka a genealóga Pavla Horvátha prvý dátum vychádza z rodinnej tradície, druhý je uvedený v matrike pokrstených evanjelickej a. v. farnosti v Zay-Uhrovci.

- [2] Online:
<http://www.unesco.org/new/en/unesco/events/prizes-and-celebrations/celebrations/anniversaries-celebrated-by-member-states/2015/> Rovnakej symbolickej úcty zo strany organizácie UNESCO sa v minulosti dostalo aj iným slovenským osobnostiam: Edmundovi Páskovi a Jozefovi Murgašovi (2014), Dominikovi Tatarkovi (2013), Antonovi Bernolákovi (2012), Jánovi Cikkerovi (2011), či Martinovi Kukučínovi (2010).
- [3] Z najnovšej historiografie pozri ŠKVARNA, Dušan - MIHALKOVIČOVÁ, Beáta. *Ľudovít Štúr a moderné Slovensko*. Modra : Slovenské národné múzeum - Múzeum Ľudovíta Štúra, 2015 a MACHO, Peter - KODAJOVÁ, Daniela a kol. *Ľudovít Štúr na hranici dvoch vekov. Život, dielo, doba verzus historická pamäť*. Bratislava : VEDA, 2015.
- [4] CARLYLE, Thomas. *On Heroes, Hero-Worship and the Heroic in History*. New York : Frederick A. Stokes & Brother, 1888.
- [5] SCHMITZ, Isabelle. Biography in the History Classroom: Challenges and Applications. In *Bulletin of the German Historical Institute Washington D.C.*, 2014, 55, s. 91-101.
- [6] VITZ, Paul C. The Use of Stories in Moral Development: New Psychological Reasons for an Old Educational Method. In *American Psychologist*, 1990, 45, s. 709-720.
- [7] HORVÁTH, Miloš. Obraz Ľudovíta Štúra na podklade kultúrnej interpretácie vybraných esejistických profilov Alexandra Matušku. In *Studia Academica Slovaca*, 2015, 44, s. 69.
- [8] Viac o interpretačných zložkách v komunikácii o Štúrovi pozri vystúpenie Dušana Škvarnu *Je Ľudovít Štúr aktuálny aj v súčasnosti?* prednesené 24. 9. 2015 v rámci cyklu prednášok bratislavskej Vedy v centre. Dostupné online:
http://ncpvat.cvtisr.sk/sk/veda-v-centre/veda-v-centre-bratislava/2015.html?page_id=4014.
- [9] MATUŠKA, Alexander. *Dielo II*. Bratislava : Tatran, 2011, s. 269-270. Citované podľa: HORVÁTH, Miloš. Obraz Ľudovíta Štúra na podklade kultúrnej interpretácie vybraných esejistických profilov Alexandra Matušku. In *Studia Academica Slovaca*, 2015, 44, s. 69. Úvahu o diskusiách Štúrovi v slovenskej historiografii ponúka KOVÁČ, Dušan. *O historiografii a spoločnosti*. Bratislava : Historický ústav SAV vo vydavateľstve Prodama, 2010, s. 38-43.
- [10] IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana. Rusko a zápas o Štúra v slovenskej politike. In IVANTYŠYNOVÁ, Tatiana a kol. *Mýtus - stereotyp - obraz. Rusko v slovenských dejinách a kultúre*. Bratislava : SDK SVE, Pro Historia, Historický ústav SAV, 2011, s. 48-55.
- [11] BAKKE, Elisabeth. Čechoslovakizmus v školských učebniciach. In *Historický časopis*, 1999, roč. 47, č. 2, s. 233.
- [12] Pre podrobnú genézu postoja politických strán k slovenskej otázke pozri BYSTRICKÝ, Valerián. Slovenská otázka v medzivojnovom Československu. In ŠVORC, Peter - HARBULOVA, Ľubica - SCHWARZ, Karl (eds.). *Národnostná otázka v strednej Európe v rokoch 1848 - 1938*. Prešov : Universum, 2005, str. 233-255.
- [13] VÁŽNÝ, Václav. *Pravidlá slovenského pravopisu s abecedným pravopisným slovníkom*. Praha : Nákladom Štátneho nakladateľstva vydala Matica slovenská, 1931.
- [14] ŠKVARNA, Dušan et al. *Lexikón slovenských dejín*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 2006, s. 144-145.
- [15] IVANTYŠYNOVÁ, *Rusko a zápas o Štúra...*, s. 51-53.
- [16] KOREŇ, Jozef. *Dejiny československého národa. Dejepis pre V. a VI. triedu slov. ľud. škôl (a pre opakovacie školy)*. Prešov : Nákladom Štehrého kníhkupectva, 1921, s. 1.
- [17] KLÍMA, Stanislav. *Slovenská vlasť*. Praha : Česká grafická unie, 1921, s. 19.

- [18] HLAVINKA, Karol. *Stručné dejiny národa československého pre nižšie triedy slovenských stredných škôl*. Košice : Tlačou Slovenskej kníhtlačiarne, 1922, s. 86.
- [19] PEKAŘ, Josef. *Dějiny československé. Pro nejvyšší třídy škol středních*. Praha : Historický Klub, 1921, s. 116.
- [20] HLAVINKA, K. *Stručné dejiny národa československého ...*, s. 87.
- [21] PEKAŘ, J. *Dějiny československé...*, s. 117.
- [22] REITLER, Antonín - TOUC, J. S. *Dejepis pre meštianske školy. Diel I. 3. vydanie*. Pre slovenské školy upravil Karol Kolman. Praha : Komenium, 1933, s. 38.
- [23] HLAVINKA, K. *Stručné dejiny národa československého ...*, s. 88.
- [24] REITLER, A. - TOUC, J. S. *Dejepis pre meštianske školy...*, s. 38.
- [25] Preambula Ústavy SR z roku 1939. Dostupné online: <http://www.upn.gov.sk/data/pdf/ustava1939.pdf>
- [26] Bližšie o slovenskej historiografii počas druhej svetovej vojny pozri OTČENÁŠ, Michal. *Slovenská historiografia v rokoch 1918 - 1945*. Prešov : Metodické centrum, 1994, str. 34-44.
- [27] „Je preto významnou udalosťou, a to nielen pre historiografiu, ale i pre celý náš národný život, že dnes už máme solídne a pomerne veľké dielo o slovenských dejinách od dr. Františka Hrušovského. Jeho význam zvyšuje i fakt, že je to fakticky prvé sústavné dielo o dejinách Slovákov, ktoré i popri svojom didaktickom a popularizačnom zameraní je spracované na vedeckom základe.“ Z recenzie J. Mešťančíka František Hrušovský: *Slovenské dejiny* publikovanej v *Slovenských pohľadoch*, 1939, roč. 55, s. 635. In OTČENÁŠ, M. *Slovenská historiografia...*, s. 36.
- [28] HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 1. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, 448 s.; HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 2. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, 448 s.; HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 3. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1939, 448 s.; HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 4. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, 451 s.; HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 5. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, 451 s.; HRUŠOVSKÝ, František. *Slovenské dejiny*. 6. vyd. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1940, 451 s.; Bližšie pozri BŔBOVÁ, Mária. PhDr. František Hrušovský: obraz rokov 1944 - 1945. In ŠMIGEL, Michal - MIČKO, Peter - SYRNÝ, Marek (eds.). *Slovenská republika 1939 - 1945 očami mladých historikov V*. Brno : Ústav vedy a výskumu; Banská Bystrica : Univerzita Mateja Bela, 2006, s. 330-336.
- [29] KOVÁČ, Dušan. *Dejiny Slovenska*. Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 1998, s. 9-10. V podobnom duchu sa nesie hodnotenie Yeshayahu Jelinka. Bližšie pozri FINDOR, Andrej. *Reprezentácie začiatkov „národných dejín“ v slovenských učebniciach dejepisu v 20. storočí*. Nepochikovaná dizertačná práca. Bratislava : Univerzita Komenského, 2009, s. 94.
- [30] KUČERA, Matúš. *Slovenské dejiny I. Od príchodu Slovanov do roku 1526*. Bratislava : Literárne informačné centrum, 2008, s. 24, podobne ho hodnotí Anna Magdolenová (MAGDOLENOVÁ, Anna. *Národná a štátna idea v diele Františka Hrušovského*. In *Historický časopis*, 1993, roč. 41, č. 5-6, s. 684-692.)
- [31] HRUŠOVSKÝ, F. *Slovenské dejiny*, s. 250.
- [32] HRUŠOVSKÝ, F. *Slovenské dejiny*, s. 255.
- [33] HRUŠOVSKÝ, F. *Slovenské dejiny*, s. 254.
- [34] HRUŠOVSKÝ, F. *Slovenské dejiny*, s. 258.
- [35] HRUŠOVSKÝ, F. *Slovenské dejiny*, s. 257-258.
- [36] HRUŠOVSKÝ, F. *Slovenské dejiny*, s. 260-261.

[37] HRUŠOVSKÝ, F. *Slovenské dejiny*, s. 283-284.

[38] BUTVINOVÁ, Marta - MARIANIOVÁ, Olga - DULLOVÁ, Valéria. *Dejepis pre 8. ročník základnej deväťročnej školy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1975, s. 80-81.

[39] JOZA, Jaroslav - BUTVIN, Jozef - ČERVINKA, František. *Dejepis pre 8. ročník základnej deväťročnej školy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1963, s. 88.

[40] Štúrov spis *Slovanstvo a svet budúcnosti* síce bol chválospevom Ruska, no z ideologických dôvodov nebol v učebniciach dejepisu spomínaný a prvý preklad diela do slovenčiny bol vydaný až v roku 1993. Viac o percepcii tohto diela v slovenskej spoločnosti pozri KODAJOVÁ, Daniela. Politický testament Ludovíta Štúra? In KREKOVIC, Eduard - MANNOVÁ, Elena - KREKOVICHOVÁ, Eva (eds.). *Mýty naše slovenské*. Bratislava : Academic Electronic Press, 2005, s. 111-119.

[41] JOZA, J. - BUTVIN, J. - ČERVINKA, F. *Dejepis pre 8. ročník...*, s. 85.

[42] Bližšie HUDEK, Adam. *Najpolitickejšia veda. Slovenská historiografia v rokoch 1948 - 1968*. Bratislava : Historický ústav Slovenskej akadémie vied, 2010, s. 155-166.

[43] GOLÁŇ, Karol - RATKOŠ, Peter - KROPILÁK, Miroslav - TIBENSKÝ, Ján. *Dejepis. Pokusné učebné texty pre 3. ročník strednej všeobecno-vzdelávacej školy*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1958, s. 65.

[44] JOZA, J. - BUTVIN, J. - ČERVINKA, F. *Dejepis pre 8. ročník...*, s. 110-111.

[45] RATKOŠ, Peter - BUTVIN, Jozef - KROPILÁK, Miroslav. *Dejiny Československa. Učebnica pre 2. a 3. ročník SVŠ, gymnázia a SOŠ*. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1970, s. 218.